

תולדות שכונת "רובע חזקיהו" - נחלת חב"ד

מאת ד"ר נעם ארנון

המקום נקרא בשני שמות, המציינים אישים שהטביעו בו את חותמם: "רובע חזקיהו" – על שם הרב חזקיהו מדיני (מחבר "שדי חמד") זצ"ל שהתגורר ולימד במקום, ונחלת חב"ד – כיוון שהשטח נקנה ע"י האדמו"ר רבי שלום דב בר (הרש"ב) זי"ע – האדמו"ר החמישי בחסידות חב"ד – לפני כ- 110 שנים. שם נוסף הקשור למקום הוא "רומנו" – השם בו נקרא עד היום הבניין המרכזי המרשים והבולט, בו שוכנת כיום ישיבת "שבי חברון"; שם זה מציין את הגביר חיים ישראל רומנו מקושטא (איסטנבול) בטורקיה, שבנה את הבית הגדול והמפואר בחברון לפני כ- 150 שנה.

בית רומנו

במהלך המאה ה-19 לסה"נ, במקביל לתהליך "היציאה מהחומות" בירושלים, החל תהליך דומה בחברון. אף כי היישוב העתיק היהודי בחברון לא היה מוקף חומה, הוא היה תחום בגבולות הרובע היהודי העתיק, שנוסד כאלף שנה לפני כן. עליית חסידי חב"ד לחברון בראשית המאה, וחשיפה גוברת לתרבות האירופית באימפריה הטורקית, עודדו פעילות כלכלית והגברת הבניה גם בקהילה העתיקה בחברון. כך נבנו מחוץ לרובע היהודי בית סלונים ע"י ר' לוי יצחק סלונים, בנה של הרבנית מנוחה רחל, בת אדמו"ר האמצעי זי"ע בניית "בית רומנו" היתה פריצת דרך נוספת, עקב גודל הבניין, פארו, ומקומו על צומת הדרכים שהובילו לירושלים. בונה הבית, הגביר חיים ישראל רומנו מאיסטנבול, היה סוחר תבואות ומזון עבור הצבא התורכי. בניית בית רומנו הושלמה בתרל"ו (1876). כאשר עלה לארץ הרב חזקיהו מדיני (ה"שדי חמד") הזמינוהו בני משפחת רומנו לגור וללמד בבניין שנוסף לו אגף נוסף בציידו הצפוני. הרב מדיני החל את פעילותו בחברון בשנת תרס"א (1901).

הרב חזקיהו מדיני (ה"שדי חמד")

הרב חיים חזקיהו מדיני ("החח"מ") היה מגדולי ישראל בדורות האחרונים, וזיכה את חברון בבניין עולם התורה בעיר באחרית ימיו. הוא נולד בירושלים בשנת תקצ"ג (1833); כבר בגיל צעיר בלט בכשרונו והתמדתו, הוסמך לדיין וכיהן כדיין באיסטנבול (קושטא). בשנת תרכ"ו (1866) החל לכהן כרב העיר קרסובזאר בחצי האי קרים ושם הוא החל לכתוב את סדרת ספריו הגדולה "שדי חמד" – יצירה יחידה במינה, אנציקלופדיה תלמודית בת כעשרים כרכים. שמו יצא למרחקים, והוא ענה תשובות לאישים תורניים בכל העולם היהודי. בשנת תרנ"ט (1899) חזר הרב מדיני לארץ ישראל. לאחר ששהה כשנתיים בירושלים נקרא לכהן כרב הראשי של חברון. הוא הוזמן לשבת בבית רומנו, בו גר והקים ישיבה. בבית רומנו בחברון הוא השלים את כתיבת ספרי "שדי חמד". הרב מדיני, על מראהו המרשים ואישיותו הנלבבת הותיר רושם עז, והיה מכובד גם על ערביי חברון. הרב חזקיהו מדיני נלב"ע בערב חנוכה, כ"ד כסלו תרס"ה (דצמ' 1904). הוא נקבר ליד הרב אליהו די וידאש (מחבר "ראשית חכמה") בחלקת הרבנים בבית העלמין העתיק בחברון.

האדמו"ר מלובאוויטש קרא להוצאה מחודשת של ספרי "שדי חמד" שהודפסו במהדורות רבות.

מכירת בית רומנו לחסידות חב"ד והקמת ישיבת "תורת אמת"

זמן קצר לאחר בניית הבית נפטר הגביר חיים ישראל רומנו, ובנו אברהם, יורש הבית, החל בהליכים למכירתו. הגורם המרכזי שיועד לקניית הבית היה חסידות חב"ד.

אדמו"ר הרש"ב (תרכ"א – תר"פ, 1860 – 1920) הקדיש תשומת לב רבה לחברון; אגרות קודש רבות מאגרותיו מוקדשות לשיפור מצב היישוב היהודי בעיר. באחד ממכתביו כתב - "רצוני וחפצי בהגדלת העיר הזאת", ובאגרת נוספת כתב - "השי"ת יזכני לראות בקרוב בהרמת קרן עיה"ק חברון ת"ו".

אדמו"ר שלח תרומות לעזרת הקהילה ולעידוד לימוד תורה בחברון. בנוסף לעזרה לאנשי הקהילה האדמו"ר שאף לבסס את היישוב ע"י קניית ובניית בתים. אחת הפעולות אותן יזם היתה הקמת "חברה" של בחורים מצטיינים בשם "חברונים" ובניית בתים להשכרה ללא תשלום לתלמידי כוללים שיעסקו בתורה בחברון.

על מנת למנוע נפילת הבית בידי גורמים נכרים ועוינים, אדמו"ר הרש"ב החליט, בהשתדלותו הנמרצת של איש חברון הרב שמעון הויזמן, לקנות את הבניין בעצמו. הסכום שהוצב ע"י המוכרים היה סכום גדול מאד – 25,000 רובל. גיוס הכספים היה איטי. כיוון שהחוק הטורקי אסר על נתינים זרים לרכוש נכסים, הבית שנרכש מאברהם רומנו נרשם על שמו של הר' שמעון הויזמן, העסקן החברוני רב הפעלים. רק לאחר מאמצים ודמים מרובים נרשמו הנכסים על שמו של אדמו"ר חב"ד לבית שניאורסון. העסקה כללה את הבית הגדול והחצר הגדולה הסמוכה אליו.

הקניה כולה והעברת הנכסים על שם האדמו"ר הושלמו בשנת תער"ב (1912). לאחר קניית המבנה החליט האדמו"ר להקים בו ישיבה חדשה – ישיבת "תורת אמת". הקמת ישיבת "תורת אמת" נועדה להגדיל את לימוד התורה והחסידות בחברון, וביטאה את רצונו של הרבי "שיהיה לימוד החסידות בעיר האבות כדבעי על דרך שבליובאוויטש. בראש הישיבה עמד המשפיע הרב שלמה זלמן האבלין.

מלחמת העולם הראשונה, הפסקת פעילות הישיבה והפקעת בית רומנו

ישיבת תורת אמת לא האריכה ימים בחברון. בקיץ תרע"ד -1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה, בה לחמה טורקיה (יחד עם גרמניה ואוסטרו-הונגריה - "מעצמות המרכז") נגד "מדינות ההסכמה" שכללו את רוסיה, בריטניה, צרפת וארה"ב. כחלק מתהליך המלחמה טורקיה גרשה מתחומיה את הנתינים הרוסיים, ובכללם רבים מחסידי חב"ד בחברון, כולל רבני ותלמידי הישיבה. בנוסף, השלטון הטורקי הפקיע את בית רומנו והפך אותו למשטרה ומבנה שלטוני – "סראיה". הישיבה נסגרה, וכבר לא הוקמה מחדש בחברון. כל היישובים היהודיים בארץ, ובתוכם - קהילת חברון, התמודדו עם קשיים עצומים, גירוש, רעב וסבל. גם לאחר ניצחון בריטניה בתרע"ז – 1917 לא הושב בית רומנו ליהודים. המשטרה הבריטית הפקיעה את הבית והשתכנה בו. ב-1925 עלתה לחברון הישיבה הגדולה "כנסת ישראל" מהעיר סלבודקה בליטא. בין התומכים בעליית הישיבה לחברון היה הרב יעקב יוסף סלונים, רבה של חברון, נינה של הרבנית מנוחה רחל.

בחודש אב תרפ"ט ביקר בחברון האדמו"ר הרב יוסף יצחק שניאורסון (הרי"צ) זי"ע. הוא ביקר בישיבת כנסת ישראל, צפה על בית רומנו – נחלת חב"ד המופקעת, וזכה בזכות מיוחדת לבקר במבנה מעל מערת המכפלה, למרות האיסור שחל על יהודים להיכנס למבנה. מספר ימים לאחר מכן התרחש האירוע הטראגי – פרעות תרפ"ט.

באב תרפ"ט – אוג' 1929 התחוללו פרעות בכל רחבי הארץ, ובתוכן הטבח המזווע בקהילת חברון בו נרצחו כ- 70 יהודים. אחרי הטבח רוכזו הפצועים היהודים בבית רומנו, ולאחר מספר ימי סבל בל יתואר גורשו שרידי הקהילה וניצולי הטבח מחברון לירושלים. קהילת חברון - הקהילה היהודית העתיקה בעולם, פסקה מלהתקיים.

נושא הנכסים המופקעים והנטושים בחברון לא חדל להעסיק את האדמו"ר הרי"צ מחב"ד. הוא שב והודיע כי הנכסים שייכים לחב"ד ובעלות זו אינה ניתנת לשינוי. בין השאר הוא פנה לרבה הראשי של ארץ ישראל, הראי"ה קוק, בבקשות לפנות לשלטונות המנדט הבריטי בדרישות להגן על הנכסים ולמנוע גזלתם בידי הפורעים הערבים.

כמוכן שהאדמו"ר סירב לכל הצעה למכור את הנכסים לערבים. בימינו הוברר כי עמדה נחרצת זו של האדמו"ר מחב"ד איפשרה ליישוב היהודי לשוב לחברון ולהתבסס בה.

בתרצ"ד (1934) נגזל החלק הצפוני של החצר וערבים בנו בו חנויות. האדמו"ר פנה לשלטונות המנדט וגם לרב קוק לפעול בעניין, אך המחאה לא הועילה. החנויות נבנו והן נמצאות שם עד היום.

במשך 19 שנים היו יהודה ושומרון, כולל ירושלים וחברון כבושים בידי ממלכת ירדן. בתקופה זו נאסר על יהודים לבקר באזורים אלו, והרובעים היהודים בירושלים וחברון נהרסו והושמדו.

הרכוש היהודי בחברון, הופקע ע"י ממשלת ירדן והוגדר כ"נכסי האויב הציוני"; אך ברור לכל כי בסיסה של הפקעה זו הוא גזל ונישול בעקבות גירוש היהודים לאחר הטבח בתרפ"ט.

בית רומנו, כמו בית הדסה הסמוך, לא נהרסו אלא נתפסו ע"י ערבים ושמשו כבתי בספר. השטח הצמוד לבניין שימש כתחנת אוטובוסים. במלחמת ששת הימים בשנת תשכ"ז, זכתה ישראל ב"ה בניצחון ניסי ומזהיר, ואזורי יהודה, שומרון, הגולן וסיני, שוחררו מהכיבוש הזר. תהליך השיבה לחברון היה מורכב. בפסח תשכ"ח עלתה קבוצת יהודים לחברון ביזמתו של הרב משה לוינגר זצ"ל. הם זכו לערוך סדר פסח ראשון בחברון המשוחררת במלון "פארק" שנשכר מבעליו הערבי. לאחר מספר שבועות הם הועברו לבית הממשלה בחברון, ולאחר 3 שנים נבנתה קרית ארבע על שטח ריק ממזרח למערת המכפלה. בשנים תשל"ה – תשל"ט (1975 – 1979) שבו יהודים ללב העיר חברון.

בכ"ו אדר ב' תשמ"א נכנס הרב משה לוינגר ל"יחידות" אצל הרבי. בפגישה זו אמר לו הרבי - "תקחו את הבית שלנו [בית רומנו] כמו שלקחתם את בית הדסה ובית הכנסת אברהם אבינו, זה דבר חשוב". בפגישה הדגיש הרבי את תמיכתו בהתיישבות בכלל, והוסיף - "ובמיוחד בחברון".

בשנת תשמ"א – 1982 התרחש פיגוע ליד בית רומנו. בעקבות אירוע זה החזירה הממשלה את הבית לידי יהודים, וחיים יהודיים חזרו אליו, בתחילה כמשפחות, ולאחר מכן – כישיבה – "ישיבת שבי חברון".